

VESTIXIOS DOS NOSOS DEVANCEIROS (VI)

Santiago Prol

En abril de 1467 produciuse o grande levantamento irmandiño. Máis de 80.000 homes espaxeáronse por Galiza derrocando unhas 130 torres e castelos. Os señores galegos refuxiáronse durante dous anos en Castela, Asturias e Portugal, até que lograron regresar organizados con moitos mercenarios e abundosa artillería.

TRADICIÓN POPULAR

No século XV os campesiños e pequenoburgueses estruturáronse en irmandades para defenderse da alta nobreza que os abafaba con impostos abusivos. Aquel descontento popular derivaría nunha revolta en 1431 en terras dos Andrade, con Roi Xordo e a Irmandade Fusquenlla abandeirando o levantamento. Remataría xa que logo na posterior Revolución Irmandiña que atinxiu á maior parte do Reino de Galiza e que trouxo consecuencias que perduraron até os nosos días.

A Torre de Maceda fora asaltada e derrubada en parte polo exército abandeirado por Diego de Lemos. Nese escenario aparece Xoán de Nóvoa, XVI señor da casa de Maceda, fuxido a Lusitania co conde Álvarez de Soutomaior, logo coñecido como Pedro Madruga. O notario catedralicio ourensá Afonso Eanes de Palmoi redactou en 1468 un documento no que situaba ao fidalgo da casa de Maceda: “O arcebispo Alonso Fonseca II demanda do cabido de Ourense que non se interpoña nos bens de Xoán de Nóvoa, porque é persoa que el aprecia e solicita que pospoña a vista dun caso que el ten pendente coa xustiza, pois dito Xoán de Nóvoa está desterrado en Portugal”.

A Terra de Maceda estivera en mans dos revolucionarios baixo o mando do derradeiro xefe militar irmandiño, o único que pactou a retirada. A desfeita e a desmoralización posterior fora profunda. Os nobres vindicáronse aínda

que non todos do mesmo bando. Madruga rematou enfrontándose co arcebispo Fonseca. Ao morrer Enrique IV en 1474 agromou o conflito sucesorio entre a irmá do monarca finado e a filla. O prelado tomou partido por Isabel. Madruga aliouse coa Beltranexa e coa causa lusitana. Vasco de Aponte (1534) sitúa a Xoán de Nóvoa da casa de Maceda no bando do arcebispo, xunto con Luís de Vilamarín, os Mosquera e os da casa de Monterrei. Entre o nobre de Maceda e os demais reduciron e venceron a Pedro Madruga en Pontevedra entre o outono de 1476 e a primavera do ano seguinte.

En 1479 asinou a paz co Tratado de Alcaçovas. Afonso V de Portugal recoñeceu a Isabel como raíña de Castela e os dereitos sobre as Canarias. O dominio luso prevalecería sobre a costa occidental africana, Madeira, Açores e Cabo Verde. Dende aquel intre o monarca portugués e os soberanos João II e Manuel I centrarían as súas enerxías vía marítima na procura de novos mercados e territorios, mesmo cun protagonista orixinario da casa de Maceda, João da Nova, que dirixiu a III Expedición á India, na que se amosou como un salientábel descubridor e se trocaría nun galego universal que mesmo deberíamos vindicar todos.

Galiza coa centralización rematou á defensiva. “Domada e castrada” en verbas de Zurita, secretario do Consello da Inquisición. Boa parte dos nobres galegos quedaron fóra de xogo, algúns traizoados e outros mesmo decapitados. O Estado moderno amosouse catastrófico para Galiza, que aínda está a pagar as consecuencias daquela desfeita cincocentos anos despois.

Co troco de réxime pasouse do sistema feudal ás monarquías autoritarias e a un novo espazo económico, o mercantilista. A “Santa Hermandad” actuou eiquí como un exército de ocupación sen complexos; unha policía mercenaria na procura do que eles denominaban “bandidos”, entre os que incluían “listas negras” con membros salientábeis da familia Nóvoa de Maceda.

As tenencias trocáranse en xurisdicións. Os Nóvoa rexentaban un territorio diferente ao actual do concello de Maceda. Dende o s. XVI as xurisdicións e coutos da contorna estaban en constantes disputas, pois pertencían a diversos propietarios eclesiásticos [Asadur, Montederramo, Xunqueira de Espadanedo] ou nobiliarios civís [Nóvoa, Monterrei, Losada, Soutelo]. O

morgado de Maceda fora recoñecido o 28 de abril de 1520. As Leis de Toro (1501), con engadidos posteriores, transformaron os morgados de privilexio da nobreza, en institucións de dereito común. A posibilidade de xunguir varios morgados e a política matrimonial de comenencia da nobreza, elucida a enorme concentración de patrimonios nos séculos XVI e XVII, que mesmo beneficiou dabondo aos fidalgos de Maceda.

O morgado fundado polo prolífico Pedro Iáñez de Nóvoa alicerzou á casa de Maceda. A mediados do século XVIII estaba conformado por media ducia de xurisdicións: couto de Alemparte con 8 veciños, xurisdición de Manzaneda de Limia con 395 veciños, xurisdición de Piñeira de Arcos con 113 veciños, couto de Reboredo do Cumial con 22 veciños, xurisdición de Vilamarín con 298 veciños e xurisdición de Vilariño do Campo con 244 veciños.

O conde de Gondomar, que tiña propiedades na contorna de Maceda, exhumou un documento capital para a nosa memoria colectiva. O nobre diplomático atopou na Real Chancelería de Valladolid un preito entre o fidalgo Xoán de Nóvoa de Maceda e o abade do mosteiro de Montederramo. O documento do que dá conta Diego Sarmiento de Acuña acredita o perfil autoritario e non apoucado do fidalgo de Maceda, que perxuraba -no galego dos Séculos Escuros- con verbas moi grosas, cando o abade lle dixo ao presidente do tribunal que lle amosase os documentos de posesión das terras disputadas entre dos dous:

E EU que título hey de mostrar mais que avelas herdado de meu Pay, e meu Pay de meu Abó, e meu Abbó de nossos antepasados, que as posuíron dende que o Mundo foy Mundo. Vos, e San Bernaldo –que era da França-, e a Puta que Vos pariu, que tendes que Ver coa miña facenda por Uns poucos papés derrocadeyros que presentaes?

O conde de Gondomar descendía de Garci Fernández e de Maior Arias, os preceptores de Afonso X o Sabio, que mesmo estiveran residindo en Maceda co fillo de Fernando III cando tiña 11 anos de idade. As disputas entre Montederramo e Maceda seguiron máis aló do remate formal do Antigo Réxime. En 1863 procuraron fixar definitivamente os límites dos distritos municipais coa liña divisoria da Serra de San Mamede, que se resolveu ao ano seguinte co acordo dos dous concellos. Daquela o alcalde de Maceda era Melitón Rodríguez, que inspiraría fasquías en clave local da

novela costumista *Don Porrazo* (1909) do presbítero ilustrado Manuel Vidal. No Antigo Réxime as parroquias do que hoxe conforman o concello, estaban espaxadas nas xurisdicións de Maceda de Limia, Piúca, Bustavalle, Casasoá, Vilardecás, Arnúide e Montederramo. Os señoríos pertencían ao conde de Maceda, Baños de Molgas, Vicente Prado, duque de Medina de Rioseco, conde de Monterrei, Encomenda de Quiroga, Xoán Losada e mosteiro de Montederramo.

O cuestionario para a freguesía de Maceda que fixeron os funcionarios do Catastro de Ensenada, leva data de remate o 15 de novembro de 1752. O alcalde maior daquela na vila era Francisco Mosquera. Había en Maceda 277 casas habitadas, 17 muíños fariñeiros, 5 curas, 1 cárcere público, 1 mestre ao que lle pagaba o conde e “unha casa ou torre forte no sitio que lle chaman Monte da Torre onde vive o maiordomo do conde”. A freguesía aportaba daquela 77 reais e 16 maravedís de tributos reais.

BIBLIOGRAFÍA

APONTE, V.: (1534), *Recuento de las casas antiguas del Reino de Galicia*. Reedición. Xunta de Galicia, Compostela, 1996.

GÁNDARA, F.: (1662), *Armas y triunfos de los hijos de Galicia* [Ed. facsimilar, Nova Galicia Ed., Vigo, 1987].

LÓPEZ CARREIRA, A.: (1998), *A cidade de Ourense no século XV. Sociedade urbana na Galiza baixomedieval*, Dep. Ourense.

PROL, S.: (2002), *João da Nova, un mariño galego ao servizo da Coroa de Portugal*, Dep. Ourense.

PROL, S.: (2009), *Nobres vencellados ao Castelo de Maceda*. Difusora das Letras, Artes e Ideas, Ourense.

VIDAL RODRÍGUEZ, M.: (1909), *Don Porrazo o mi cubierto de plata*, Tipografía de la Revista de Archivos, Madrid